

Akademik aile hekimliği bölümlerinin 20 yılı: Gelişimsel süreç üzerine bir değerlendirme

Twenty years of academic family medicine departments in Turkey:
an overview on the developmental process

Okay Başak¹, Dilek Güldal²

Özet

Amaç: Türkiye’de aile hekimliği alanındaki akademik gelişmeler son 20 yılda tıp eğitimine ve tıp fakültelerine damgasını vurmuştur. Bu çalışmanın amacı, ülkemizde 20 yıllık geçmişe sahip akademik aile hekimliğinin bugünkü durumunu tanımlamak ve gelişim sürecini değerlendirmektir.

Yöntem: Kesitsel nitelikteki bu çalışma aile hekimliği anabilim dalı başkanları ya da öğretim üyeleriyle yüz yüze ya da telefonla yapılan görüşmelerden ya da e-posta iletişimiyle (elektronik ortamda) elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Tıp fakültelerinde bulunan 63 aile hekimliği anabilim dalından 60’ına ulaşılmış ve 58’inden bilgi elde edilmiştir. Çalışma verileri 2013 yılı Haziran ve Aralık ayları arasında toplanmıştır.

Bulgular: Elli sekiz anabilim dalında 27 profesör, 56 doçent, 54 yardımcı doçent ve 40 öğretim görevlisi ya da uzman olmak üzere toplam 177 öğretim elemanı bulunmaktaydı. Kırk beş anabilim dalının başkanı aile hekimliği uzmanı idi. Anabilim dallarının 12’si aile hekimliği profesörü, dokuzu ise diğer disiplinlerden profesörler tarafından yönetilmekteydi. Aile hekimliği 45 üniversitede mezuniyet öncesi tıp eğitimine katkı vermekteydi. Otuz anabilim dalı mezuniyet öncesi tıp eğitimine klinik stajla katılırken 44 anabilim dalının kuramsal dersi bulunmaktaydı. Uzmanlık eğitimi programına sahip 43 anabilim dalında 340 asistan uzmanlık eğitimi almaktaydı. Hiçbir anabilim dalının mevcut birinci basamak sağlık hizmetleri örgütlenmesi kapsamında aile hekimliği uygulama birimleri bulunmamaktaydı. Kırk bir anabilim dalının 64’ü üniversite ortamında ve 13’ü toplum içinde olmak üzere toplam 77 polikliniği vardı.

Sonuç: Aile hekimliği ülkemizde 25 yılı aşan bir süredir bir tıp disiplini ve uzmanlık alanı olarak tanınmaktadır. Üniversitelerde aile hekimliğinin öğretilmesi oldukça iyi bir düzeydedir. İlk anabilim dallarının üzerinden geçen 20 yıl içinde üniversitelerdeki akademik aile hekimliği bölümlerinin nicel ve nitel gelişimi, Avrupa’da birçok ülkeyle kıyaslanabilir düzeydedir. Anabilim dallarının gelecek on yılda en önemli önceliği, akademik aile hekimliği uygulama merkezleri oluşturmak ve sahadaki aile hekimleriyle bağlarını güçlendirmek olacak gibi görünmektedir.

Anahtar sözcükler: Aile hekimliği, akademik bölümler, Türkiye.

Summary

Objective: Academic departments of family medicine have made significant contributions to the medical schools and medical education within the last 20 years in Turkey. The aim of this study was to define the current situation of academic family medicine departments and assess their developmental aspects.

Methods: This study, which is a cross-sectional survey, is based on data obtained from the head or a faculty member of family medicine departments by interviewing face to face or via telephone or by communicating on internet. Of 63 family medicine departments at universities, 60 have been reached and data have been obtained from 58 departments between June and December, 2013.

Results: There were 177 faculty members in 58 family medicine departments, with 27 professors, 56 associate professors, 54 assistant professors and 40 other staff. The heads of 45 departments were specialists in family medicine. The family medicine departments were chaired by professors of family medicine in 12 universities; professors of other medical disciplines led nine departments. Family medicine was part of the undergraduate medical curriculum in 45 universities. Thirty departments had clerkship programs of family medicine in the clinical years of undergraduate medical education while 44 departments had lectures of family medicine. The specialist training in the field of family medicine was conducted in 43 medical schools at university level. None of the departments had practice within the organization of family practice (primary care settings). Forty one departments had 77 outpatient clinics, 64 of which were in the university hospital setting and 13 in the community setting.

Conclusions: During the last 25 years family medicine in Turkey has been formally recognized as a medical specialty and an academic discipline. Teaching of family medicine in Turkish universities has a relatively well-established position. The development of academic family medicine departments within the last 20 years is at a level comparable with many countries in Europe. The most important priority of the family medicine departments in the next 10 years seems to establish the academic teaching practices and strengthen the relations with family physicians in family practice.

Key words: Family medicine, academic departments, Turkey.

¹ Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Prof. Dr., Aydın

² Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Prof. Dr., İzmir

Avrupa tıp fakültelerinde ilk aile hekimliği bölümlerinin kurulmaya başlamasından bu yana 50 yıl geçmiş bulunmaktadır.^[1] Yeni Leeuwenhorst Grubunun yayınladığı bildirge ile Dünya Aile Hekimleri Birliği-WONCA Avrupa Bölümü tarafından belirlenen 10 hedef, akademik aile hekimliğinin kuramsal temellerinin oluşmasında önemli katkısı olan belgelerdir.^[2,3] Birincisinde üniversitelerde bağımsız aile hekimliği (AH) bölümlerinin bulunması gereği vurgulanırken, ikincisinde AH eğitiminin mezuniyet öncesi tıp eğitiminde zorunlu olması ve tüm Avrupa tıp fakültelerinde AH akademik bölümlerinin kurulması söz konusu hedeflerin ilk sıralarında yer almıştır.

Batı ülkelerinde aile hekimliği uzun süredir iyi gelişmiş bir disiplindir.^[4] Aile hekimliğinde araştırma ve eğitim alanında son yıllarda artış gösteren önemli birikim, akademik aile hekimliğinin bir disiplin olarak gelişmesine ciddi katkılar sağlamıştır.^[5] Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinin son 20 yılda sağlık sistemlerini birinci basamağı merkeze alan bir anlayışla yeniden örgütlemiş olmaları, bu ülkelerde aile hekimliğinin akademik bir disiplin ve uzmanlık alanı olarak tanınmasında etkili olmuştur.^[6-8]

Ülkemizde akademik aile hekimliğini tanımlayan çok az sayıda bilimsel makale bulunmaktadır.^[9-11] Aile hekimliği alanındaki akademik gelişmeler son 20 yılda tıp eğitimine ve tıp fakültelerine damgasını vurmuştur. Temmuz 1993 tarihi ülkemizde aile hekimliğinin gelişimindeki önemli kilometre taşlarından biridir. Bu tarihte Yükseköğretim Kurulu (YÖK) tarafından alınan üniversitelerde aile hekimliği anabilim dallarının kurulması yönündeki karar, akademik aile hekimliği gelişim sürecinin resmi başlangıcıdır. Aile hekimliğinin akademik ve bilimsel bir tıp disiplini ve birinci basamak yönelimli bir uzmanlık alanı olarak gelişimi ülkemizde kendine özgü dinamiklerle yaşanmış ve yaşanmaktadır.^[12]

Aile hekimliğinin akademik gelişiminin ilk 11 yılının değerlendirildiği bir çalışmada, 2004 yılı sonu itibarıyla aktif olan tıp fakültelerinin %70'inde AH anabilim dallarının bulunduğu saptanmıştır (35/50). Akademik aile hekimliğinin ilk kuruluş yıllarını değerlendiren yazarlar gelişim özellikleriyle ilgili iki temel eğilim tanımlamışlardır. Mevcut anabilim dallarının yaklaşık yarısı YÖK kararının merkezi etkisiyle ve fakülte yöneticilerinin girişimleriyle başka disiplinlerden akademisyenler tarafından kurulmuştur. Zaman içinde aile hekimliği uzmanı akademisyenlerin de atanmasına karşın, bir kaç dışında bu anabilim dallarının gelişimleri göreceli olarak daha yavaş gerçekleşmiştir. Anabilim dallarının diğer yarısı ise aile hekimliği uzmanlarının kişisel girişimleriyle açılmıştır. Bu anabilim dallarının çoğunun gelişimi göreceli olarak daha hızlı olmuştur.^[10]

Dinamik bir gelişim süreci yaşayan akademik aile hekimliğinin belirli dönem aralıklarıyla değerlendirilmesi-

nin, disiplinin geleceğe dönük planlamalarında yol gösterici olabileceğini düşünmekteyiz. Bu çalışmanın amacı, ülkemizde 20 yıllık geçmişe sahip akademik aile hekimliği bölümlerinin bugünkü durumunu tanımlamak ve gelişim sürecini değerlendirmektir.

Gereç ve Yöntem

Kesitsel nitelikteki bu çalışma AH anabilim dalı başkanları ya da öğretim üyeleriyle yüz yüze ya da telefonla yapılan görüşmelerden ya da internet iletişimiyle elde edilen bilgilere dayanmaktadır. Çalışma verileri 2013 yılı Haziran ve Aralık ayları arasında toplandı.

Veri toplama sürecinde önce Yükseköğretim Kurulu web sitesinden^[13] Türkiye'de bulunan tüm üniversitelerde kurulu bulunan tıp fakültelerinin listesi çıkarıldı. Daha sonra bu tıp fakültelerinde kurulu bulunan aile hekimliği anabilim dalları belirlendi. Türkiye Aile Hekimleri Uzmanlık Derneği akademik veri tabanında bulunan AH anabilim dallarının listesi ve iletişim bilgileri alındı. Listede yer almayan anabilim dallarının iletişim bilgileri için üniversite 'web' siteleri tarandı. Web üzerinden yeterli bilgi alınamayanlar için tıp fakültelerinin yöneticilerine telefonla ulaşılmaya çalışıldı.

Elde edilen bilgiler ışığında öncelikle anabilim dalı başkanlarına ulaşılmaya çalışıldı; bunun gerçekleştirilemediği birkaç anabilim dalında gerekli bilgilere sahip diğer bir öğretim üyesine ulaşıldı. Aralık 2013 tarihi itibarıyla ülkemizde var olan 86 tıp fakültesinin 63'ünde aile hekimliği anabilim dalı bulunmaktaydı; bunlardan 58'inin anabilim dalı başkanı ya da yetkili öğretim üyesine ulaşıldı. Aile hekimliği öğretim üyesi atama sürecinde olan iki tıp fakültesinin yöneticileri ile görüşüldü. Yüz yüze görüşmeler veri toplama dönemi içinde gerçekleşen ulusal ve uluslararası kongreler sırasında yapıldı. Telefon görüşmeleri ve elektronik ortamdaki iletişim ise 2013 Ekim-Aralık aylarında gerçekleştirildi.

Görüşmelerde kullanılmak üzere bir veri toplama formu hazırlandı. Daha önce yapılan benzer bir çalışmanın verileri dikkate alınarak hazırlanan bu formda,^[10] kurucu ve şimdiki anabilim dalı başkanlarının uzmanlık alanı ve akademik unvanları, anabilim dalında görevli akademik personel, uzmanlık eğitimi, halen uzmanlık eğitimi almakta olan asistan ve şimdiye kadar mezun ettikleri uzman sayıları, mezuniyet öncesi tıp eğitimindeki klinik staj uygulamaları ve kuramsal dersleri ve varsa aile hekimliğinin başka katkıları, aile hekimliği uygulaması ortamlarına ilişkin bilgiler elde etmeyi amaçlayan sorular yer almaktaydı.

Oluşturulan Excel veri tabanında toplanan veriler nicel olarak değerlendirildi. Tanımlayıcı istatistiksel değerlendirmeler yapıldı. Çalışma tasarımının özelliği nedeniyle herhangi bir etik kurul izni alınmasına gerek görülmedi.

Tablo 1. Aile hekimliği anabilim dallarının öğretim elemanı sayıları*

Öğretim elemanı sayısı	Anabilim dalı sayısı (%)	Anabilim dalları
1	22 (37.9)	Adıyaman, Bozok, Celal Bayar, Cumhuriyet, Fırat, Harran, Hitit, İnönü, İstanbul Medipol, İstanbul Medeniyet, İzmir, Karabük, Karadeniz Teknik, Kocaeli, Afyon Kocatepe, Maltepe, Muğla Sıtkı Koçman, Namık Kemal, Ordu, Sakarya, Selçuk, Yüzüncü Yıl
2	10 (17.3)	Akdeniz, Düzce, Gaziosmanpaşa, İstanbul Cerrahpaşa, Kafkas, Kahramanmaraş Sütçü İmam, Katip Çelebi, Kütahya Dumlupınar, Mersin, Necmettin Erbakan Meram
3	10 (17.3)	Gülhane Askeri Tıp Akademisi, İstanbul Bilim, İstanbul Tıp, Mustafa Kemal, Osmangazi, Pamukkale, Süleyman Demirel, Trakya, Turgut Özal, Yıldırım Beyazıt
4	5 (8.6)	Acıbadem, Adnan Menderes, Çanakkale Onsekiz Mart, Erciyes, Bülent Ecevit
5	9 (15.5)	Ankara, Atatürk, Bezmialem Vakıf, Çukurova, Dicle, Marmara, Ondokuz Mayıs, Uludağ, Yeditepe
6 ve üstü	2 (3.4)	Başkent (34), Dokuz Eylül (6)
Toplam	58 (100)	

*Renkli yazılan anabilim dalları yakın zamanda kurulmuş ve yapılışmasını henüz tamamlamamış üniversitelerde yer almaktadır.

Bulgular

Aralık 2013 tarihi itibarıyla henüz kurulma aşamasında olanlar içinde olmak üzere ülkemizde 86 tıp fakültesinin bulunduğu saptandı. Bu fakültelerin 63'ünde (%73.3) AH anabilim dalı bulunmaktaydı. Yirmi yıldan uzun süreden beri var olan 65 üniversitenin yalnızca dördünde aile hekimliği anabilim dalı yoktu (Abant İzzet Baysal, Ege, Gazi ve Gaziantep Üniversiteleri; %6.2).

Altmış üç aile hekimliği anabilim dalından 58'inin anabilim dalı başkanı ya da yetkili öğretim üyesine ulaşıldı; iki anabilim dalı için fakülte yönetiminden bilgi alındı (Hacettepe ve Rize Recep Tayyip Erdoğan Üniversiteleri; %95.2). Kalan üç anabilim dalı (Erzincan, Giresun ve Kırıkkale Üniversiteleri) hakkında üniversite web siteleri başta olmak üzere hiçbir kaynaktan bilgiye ulaşılamadı ve iletişim kurulamadı. Aile hekimliği anabilim dallarından 20'si son birkaç yıl içinde kurulmuştu.

Akademik Kadro

AH anabilim dallarında 27 profesör (%15.3), 56 doçent (%31.6), 54 yardımcı doçent (%30.5) ve 40 öğretim görevlisi ya da uzman (%22.6) olmak üzere toplam 177

öğretim elemanı bulunmaktaydı. İki anabilim dalına öğretim üyesi atama süreci devam etmekteydi (Hacettepe ve Rize Recep Tayyip Erdoğan üniversiteleri). Öğretim elemanı sayısı ortalaması 2.95; ortanca ise 2 idi (en az 1, en çok 34). Anabilim dallarında görevli öğretim elemanlarının 162'si AH uzmanı (%91.5) ve 15'i diğer disiplinlerdendi (%8.5). Aile hekimliği anabilim dallarının öğretim elemanı sayıları **Tablo 1**'de verilmiştir.

Anabilim Dalı Yönetimi

Kırk beş anabilim dalının başkanları AH uzmanı olup (%77.6); 12'si profesör, 17'si doçent ve 16'sı yardımcı doçent idi. Kalan 13 anabilim dalının başkanları ise diğer disiplinlerdendi (%22.4). Bu öğretim üyelerinin dördü halk sağlığı uzmanı, dördü iç hastalıkları uzmanı, üçü çocuk sağlığı ve hastalıkları (ÇSH) uzmanı ve ikisi kadın hastalıkları ve doğum (KHD) uzmanı idi. Toplamda 21 anabilim dalının başkanı profesör (%36.2), 21'i doçent (%36.2) ve 16'sı ise yardımcı doçent (%27.6) akademik unvanına sahipti. Son dokuz yılda açılan anabilim dallarının tamamı aile hekimliği uzmanları tarafından kurulmuştu. Anabilim dalı başkanlarının akademik unvanlarına göre dağılımı **Tablo 2**'de verilmiştir.

Tablo 2. Anabilim dalı başkanlarının akademik unvanlarına göre dağılımı

Akademik unvan	Uzmanlık alanı	Sayı (%)	Aile hekimliği Sayı	Diğer dallar Sayı	Unvan Sayı (%)
Profesör	Aile Hekimliği	12 (20.7)	12	9	21 (36.2)
	Halk Sağlığı	2 (3.5)			
	Kadın Hast ve Doğum	2 (3.5)			
	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	1 (1.7)			
	İç Hastalıkları	4 (6.8)			
Doçent	Aile Hekimliği	17 (29.4)	17	4	21 (36.2)
	Halk Sağlığı	2 (3.4)			
	Çocuk Sağlığı ve Hastalıkları	2 (3.4)			
Yardımcı Doçent	Aile Hekimliği	16 (27.6)	16		16 (27.6)
Toplam		58 (100)	45	13	58 (100)

Mezuniyet Öncesi Tıp Eğitimine Katkı

Kırk dört anabilim dalının tıp eğitiminde kuramsal dersi bulunmaktaydı. Bir üniversitede AH anabilim dalı (AD) bulunmamasına karşın (Ufuk Üniversitesi), mezuniyet öncesi tıp eğitiminde başka bir AH anabilim dalı tarafından (Ankara Üniversitesi) verilen AH dersleri yer almaktaydı. AH anabilim dallarının kuramsal dersleri tüm tıp eğitimi yıllarına yayılmakla birlikte ağırlıklı olarak ilk üç yılda (klinik öncesi yıllar) verilmekteydi. İlk üç yılın tamamında dersi olan AD sayısı 18 idi; ilk dört yılın tamamında dersi olan iki (Ondokuz Mayıs ve Trakya Üniversiteleri) ve ilk beş yılın tamamında dersi olan bir (Adnan Menderes Üniversitesi) anabilim dalı vardı. Altı anabilim dalı (Acıbadem, Adnan Menderes, Akdeniz, Başkent, Dokuz Eylül ve Marmara Üniversiteleri), kuramsal derslere ek olarak ilk yıllarda aile sağlığı merkezi (ASM) ve diğer sağlık kuruluşu ziyaretleri, aile izlemleri gibi etkinliklerin yer aldığı alan çalışmaları ya da kliniğe giriş uygulamaları yapmaktaydı (erken klinik temas). Anabilim dallarının aile hekimliği özgül konularında ortalama 16.0 saat, klinik konularda ortalama 8.6 saat ve diğer konularda ortalama 53.7 saat kuramsal dersi bulunmaktaydı. Anabilim dallarının kuramsal ders bilgileri **Tablo 3**'te verilmiştir.

58 anabilim dalından 30'u mezuniyet öncesi tıp eğitime klinik stajla katılmaktaydı. Bir anabilim dalının 4. sınıfta (2 hafta), üç anabilim dalının 5. sınıfta (1-4 hafta) ve 24 anabilim dalının 6. sınıfta (2 hafta-2 ay) zorunlu stajı vardı. Ayrıca 4. sınıfta bir (2 hafta), 5. Sınıfta dört (1-2 hafta) ve 6. sınıfta beş (2 hafta-1 ay) anabilim dalının seçmeli stajları bulunmaktaydı. Anabilim dallarının staj uygulama bilgileri **Tablo 4**'te verilmiştir.

Uzmanlık Eğitimi

Kırk üç anabilim dalının uzmanlık eğitimi programı vardı. Halen 340 asistana (anabilim dalı başına ortalama 8.1; 1-31 arasında) uzmanlık eğitimi vermekte olan bu anabilim dalları şimdiye kadar toplam 360 aile hekimliği uzmanı (anabilim dalı başına ortalama 8.6; 1-63 arasında) mezun etmişti. Anabilim dallarının uzmanlık öğrencisi ve mezun ettikleri uzman sayıları **Tablo 5**'te verilmiştir.

Anabilim Dalı Uygulama Alanı

Hiçbir anabilim dalının mevcut birinci basamak sağlık hizmetleri örgütlenmesi kapsamında aile hekimliği uygulama birimleri (aile sağlığı merkezi ya da aile hekimliği birimi) bulunmamaktaydı. Kırk bir anabilim dalının toplam 77 polikliniği vardı; 2 anabilim dalının (Katip Çelebi ve Ordu Üniversiteleri) ise ayrıca yataklı servisi bulunmaktaydı. Bu polikliniklerin 58'i üniversite hastanesi ortamında, altısı üniversite kampus alanında ve 13'ü ise hastane ve üniversite ortamları dışında toplum içinde (semt poliklinikleri) etkinlik göstermekteydi.

Tartışma

Aile Hekimliğinin Bir Disiplin Olarak Tanınması

Üniversitelerdeki aile hekimliği bölümlerinin sayısı ve etkinliği akademik gelişimin önemli bir göstergesidir. Batı Avrupa ülkelerinin tüm tıp fakültelerinde ve Amerika Birleşik Devletlerinin (ABD) tıp fakültelerinin büyük çoğunluğunda aile hekimliği bölümleri bulunmakta ve özellikle tıp eğitimindeki etkinlikleri giderek artmaktadır.^[4] Güçlü bir birinci basamağa ve gelişmiş bir aile hekimliğine sahip Kuzey ve Batı Avrupa'nın tersine güney Avrupa'da ve Akdeniz ülkelerinde aile hekimliği akademik bir tıp disiplini olarak yeterince tanınmış değildir. Bu ülkelerin çoğunda tüm üniversitelerde aile hekimliği bölümleri bulunmamaktadır.^[6]

Çalışma verilerimiz ülkemizde aile hekimliğinin akademik gelişiminin sayı, akademik kadro ve tıp eğitimine katkı bakımından ABD ve Batı Avrupa ülkelerine ulaşmamış olsa da Orta ve Doğu Avrupa ülkeleriyle kıyaslanabilir düzeyde olduğunu göstermektedir. Ülkemizde tıp fakültelerinin %73.3'ünde aile hekimliği anabilim dalları bulunmakta ve bu sayı giderek artmaktadır. Kuruluşunun üzerinden 20 yıldan fazla bir zaman geçmiş üniversitelerdeki tıp fakültelerine baktığımızda, bunlardan yalnızca dördünde (%6.2; 4/65) AH anabilim dalı bulunmamaktadır. Bu durum aile hekimliğinin akademik bir disiplin olarak üniversitelerde yer edindiğinin ve üniversiteler tarafından benimsendiğinin bir göstergesidir.

Anabilim dalı sayısı %80'lik bir artışla son dokuz yılda 35'ten 63'e çıkmıştır.^[10] Anabilim dallarının 20'si son birkaç yıl içinde kurulmuş ve henüz kuruluşunu sürdürme aşamasındadır. Bu gelişmenin bir nedeni de Türkiye'de son yıllarda kurulan tıp fakültesi sayısındaki artıştır. 1990 yılında tıp fakültesi sayısı 25 iken, 23 yılda %250 artışla 86'ya çıkmıştır. Anabilim dalı sayısındaki artışa koşut olarak anabilim dallarındaki akademik kadro sayısı da artmıştır. Aile hekimliği bölümlerinde 2004 yılında 94 olan öğretim elemanı sayısı 2013 yılı sonunda %88.3'lük bir artışla 177'ye yükselmiştir. Bu hızlı artışın disiplinin geleceği açısından çok önemli olan akademik insan gücünün kalitesini nasıl etkilediği bilinmemektedir. Akademik insan gücünün sayısal yeterliliği yanı sıra niteliksel gelişimi de önemlidir. Aile hekimliğinde farklı çalışma ortamlarının varlığı akademisyenliği daha özgül hale getirmekte, farklı beceri ve yeterlilikleri gerektirmektedir.^[14]

Aile hekimliği ülkemizde 25 yılı aşan bir süredir bir tıp disiplini ve uzmanlık alanı olarak tanınmakta 20 yıldır mezuniyet öncesi tıp eğitimi müfredatlarında yer almaktadır.^[15] Bu açıdan da ABD ve Batı Avrupa ülkeleri ile Avrupa'nın geri kalan ülkeleri arasında bir yerde bulunmaktadır. Nitekim Orta ve Doğu Avrupa ülkeleri son 20 yılda bu alanda önemli bir yol kat etmişlerse de,^[5,16] örneğin ABD'de aile hekimliğinin akademik bir tıp disiplini olarak tanınması 40 yılı aşan bir geçmişe sahiptir.^[17,18]

Tablo 3. Tıp eğitiminde kuramsal dersi olan anabilim dalları, ders süre ve konuları

Anabilim Dalı	Birinci sınıf	İkinci sınıf	Üçüncü sınıf	Dördüncü sınıf	Beşinci sınıf	Altıncı sınıf
Acıbadem	10 AH, 10 KK, 49 D	17 AH, 18 KK, 49 D	18 AH, 19 KK, 87 D			
Adıyaman	2 KK, 2 D					
Adnan Menderes	52 D	4 KK, 30 D	16 D	4 AH, 16 D	15 AH, 30 KK, 3 D	
Akdeniz	7 AH, 23 D	24 D	12 AH, 6 KK, 122 D			
Ankara	20 D	80 D	40 D		25 AH	
Atatürk	21 AH, 1 KK, 117 D	25 AH, 1 KK, 121 D	2 AH, 15 KK, 33 D			
Başkent				40 AH, 40 KK		
Bülent Ecevit	28 D					
Cumhuriyet	28 D		22 AH, 32 KK			
Çanakkale	5 AH, 6 KK, 10 D		14 AH			
Çukurova	4 AH, 12 D	2 AH, 12 D	20 AH, 5 KK, 12 D			6 AH, 8 KK
Dicle	20 D	8 D	8 D			
Dokuz Eylül	168 D	1 KK, 168 D	1 AH, 1 KK, 176 D			
Düzce			10 AH, 6 KK, 2 D			
Erciyes	4 AH, 16 D		2 D			
Turgut Özal	7 AH, 25 D	6 AH, 8 D	8 AH, 4 D			
Gaziosmanpaşa		2 KK, 4 D	10 AH, 4 KK, 8 D			
Gülhane Askeri Tıp Akademisi			2 AH, 1 KK, 10 D			2 AH
İnönü			4 AH, 4 KK	5AH, 5 KK		
İstanbul Bilim	14 AH, 2 D					
İstanbul Tıp	6 AH, 14 D	6 AH, 7 D				
İstanbul Cerrahpaşa			2 AH, 5 KK			
İstanbul Medipol	16 D					
Kahramanmaraş Sütçü İmam		9 AH, 3 D	9 AH, 8 KK, 17 D			28 AH, 28 KK 104 D
Katip Çelebi	15 AH, 4 D		9 AH, 10 KK, 30 D			
Kocaeli	72 D	11 AH, 6 D	5 AH			
Afyon Kocatepe	3 AH		5 AH, 4 KK, 2 D			
Kütahya Dumlupınar	15 AH, 21 D	13 AH, 23 D	5 AH, 12 D			
Marmara	24 D	2 AH, 4 KK, 48 D	2 AH, 5 KK, 32 D		5 AH, 11 KK, 14 D	
Mersin	3 D	2 KK, 3 D	2 KK, 3 D			
Mustafa Kemal	4 AH, 26 D	18 D	4 AH, 6 D			14 AH, 8 KK
Namık Kemal		4 D	3 AH, 1 KK			
Necmettin Erbakan Meram			4 AH, 5 KK			
Ondokuz Mayıs	5 AH, 18 D	8 AH, 2 KK, 18 D	8 AH, 2 KK, 18 D	4 KK		
Ordu		56 D	5AH, 5 KK			
Osmangazi	8 AH, 8 KK		12 AH, 12 KK			
Pamukkale	2 AH, 2 D	2 KK, 26 D	2 KK, 4 D			
Selçuk			6 AH, 7 KK, 12 D			
Süleyman Demirel	2 D	2 D	21 AH, 16 D			
Trakya	9 D	6 AH, 5 KK	3 KK	14 AH, 7 KK		
Ufuk*				10 AH		
Uludağ	14 AH, 28 D	14 AH	14 D			
Yeditepe	32 D	5 D	10 KK			
Yıldırım Beyazıt	19 D	9 D	21 AH, 3 KK			
Yüzüncü Yıl			39 AH			
Toplam	152 AH 27 KK 862 D	119 AH 41 KK 732 D	283 AH 177 KK 686 D	73 AH 56 KK 16 D	45 AH 41 KK 17 D	50 AH 44 KK 104 D

AH: Aile hekimliği temel konuları; ASM: Aile sağlığı merkezi; D: Diğer (entegre hekimlik uygulamaları, iletişim, mesleki beceri laboratuvarında beceri uygulamaları, alan çalışmaları, araştırma, PDÖ, klinik uygulamaya giriş, uygulamalı ders, aile ziyaretleri, kültür-sanat etkinlikleri, tıp eğitimi vb.); K: Kuramsal ders; KK: Klinik konular

*Ufuk Üniversitesi Tıp Fakültesinde aile hekimliği anabilim dalı bulunmamakla birlikte, mezuniyet öncesi tıp eğitiminde 10 saatlik aile hekimliği dersleri Ankara Üniversitesi Tıp Fakültesi Aile Hekimliği Anabilim Dalı öğretim üyelerince verilmektedir.

Anabilim Dalı Yönetimi ve Akademik Kadro

Ülkemizde AH anabilim dallarının büyük çoğunluğu AH uzmanı akademisyenler tarafından yönetilmektedir. Başak ve ark'larının 2004 yılında yaptıkları bir çalışmanın verileriyle karşılaştırdığımızda, başkanı profesör olan anabilim dallarının oranında son dokuz yılda fazla bir değişiklik görülmemektedir (%31.4'ten %36.2'ye); ancak başkanı AH uzmanı olanların oranı %54.3'ten %77.6'ya yükselmiştir.^[10] Birleşik Krallıkta her tıp fakültesinde var olan AH bölümleri bir AH profesörü tarafından yönetilmektedir.^[17] Hırvatistan, Estonya, Litvanya ve Slovenya'da AH bölüm başkanlarının hepsi AH uzmanıdır. Polonya, Çek Cumhuriyeti, Macaristan ve Romanya'da çoğu diğer disiplinlerden profesörlerdir. Bulgaristan, Karadağ ve Slovakya'da ise hiçbir AH bölümü aile hekimleri tarafından yönetilmemektedir.^[6]

Ülkemizde son dokuz yıldaki bu ciddi artışa karşın anabilim dalı başına öğretim elemanı sayısı ortalaması (2.95) ve ortancasının (2) düşüklüğü dikkate alındığında AH anabilim dallarının henüz küçük ölçekte olduğu söylenebilir. Üniversite ve fakülte yönetimleri AH anabilim dallarının kurulmasına sıcak bakmaktadır; ancak bu akademik birimlere verdikleri akademik kadro desteği henüz yetersiz görünmektedir.

Tıp Eğitime Katkı

Birleşik Krallıkta Genel Tıp Konseyinin 1990'lı yılların başlarında yayınladığı 'Yarının Doktorları' bildirgesi aile hekimliği alanında mezuniyet öncesi tıp eğitimine olan gereksinimi vurgulamıştır.^[19] Bu bildirge tüm Avrupa ülkelerinde aile hekimliğinin mezuniyet öncesi tıp eğitimi-

Tablo 4. Klinik sınıflarda stajı olan anabilim dalları

Anabilim Dalı	4. sınıf		5. sınıf		6. sınıf	
	Zorunlu	Seçmeli	Zorunlu	Seçmeli	Zorunlu	Seçmeli
Acıbadem				2 hafta		
ADÜ			3 hafta		2 hafta	
Akdeniz						3 hafta
Ankara				1 hafta	1 ay	
Atatürk					1 ay	
Bülent Ecevit				2 hafta		
Cumhuriyet					1 ay	
Çanakkale				2 hafta	6 hafta	2 hafta
Çukurova					3 hafta	
Dokuz Eylül		2 hafta		2 hafta	1 ay	
Düzce					1 ay	
Gaziosmanpaşa						1 ay
Gülhane Askeri Tıp Akademisi					2 hafta	
Inönü	2 hafta				1 ay	
İstanbul Bilim					1 ay	
Kahramanmaraş Sütçü İmam					1 ay	
Katip Çelebi					1 ay	
Marmara			4 hafta		2 ay	
Mustafa Kemal					1 ay	
Namik Kemal			1 hafta		1 ay	
Ondokuz Mayıs					1 ay	
Selçuk					2 hafta	
Süleyman Demirel						1 ay
Trakya					1 ay	
Turgut Özal					1 ay	
Uludağ						1 ay
Yeditepe					2 ay	
Yıldırım Beyazıt					1 ay	
Yüzüncü Yıl					1 ay	

nin zorunlu bir parçası olması yolunda katkı sağlamıştır ve sağlamaya devam etmektedir.

Ülkemizde AH anabilim dallarının tıp eğitimine katkıları giderek artmaktadır. Bu katkı çok çeşitlidir, tüm yıllara yayılma eğilimindedir ve önemli bir eğitim yükü oluşturmaktadır (Tablo 3 ve 4). Yukarıda belirtilen 2004 yılında yapılan benzer bir çalışmanın verileriyle kıyaslandığında hem kuramsal dersler hem de klinik stajlar bakımından önemli bir gelişme görülmektedir.^[10] Klinik yıllarda stajı olan anabilim dalı sayısı iki kat artarken (15'ten 30'a), zorunlu stajların seçmelilere göre ağırlığı da artmıştır (8/15'ten 28/38'e). Kuramsal ders veren AD sayısı da iki kattan fazla artış göstererek 18'den 44'e çıkmıştır. Kuramsal ders içeriklerinin çeşitli konulara dengeli dağıldığı görülmektedir. Ancak mezuniyet öncesi tıp eğitimine aile hekimliğinin katkısı konusunda bir standart oluşturulmadığı da gözden kaçırılmamalıdır. Aile hekimliği akademisyenlerinin özellikle belli bir tıp dalına ait olmayan ve öğretim üyelerinin ortak sorumluluklarında olan eğitim etkinliklerinde oldukça fazla yer aldıkları gözlenmektedir. Ülkemizde disiplinlerin tıp eğitimine katkı vermeleri gereken en az eğitim süreleri belirlenmiş olmamakla birlikte, AH anabilim dallarının ortalama ders saatlerinin çokluğu dikkat çekicidir.

Benzer şekilde Orta ve Doğu Avrupa ülkelerinde de tüm AH bölümleri mezuniyet öncesi tıp eğitimine katkı vermektedir. Çok azında en az eğitim süreleri güvence altına alınmıştır.^[6] Birleşik Devletler ve Birleşik Krallıkta AH bölümleri topluma dayalı eğitimin sorumluluğunu büyük ölçüde üstlenmiş durumdadırlar. Birleşik Krallıkta AH bölümleri mezuniyet öncesi tıp eğitimi yükünün %9'unu karşılamaktadırlar.^[20] Bu ülkelerde hala aile hekimliği akademik bölümlerinden mezuniyet öncesi tıp eğitimine katkılarını artırmaları talep edilmektedir.

Uzmanlık Eğitimi

Çalışmamızın verileri 2004 yılında yapılmış çalışmanın sonuçları ile karşılaştırıldığında,^[10] dokuz yıl içinde uzmanlık eğitimi vermekte olan anabilim dalı sayısının ikiye katlandığı, (20'den 43'e), anabilim dallarında eğitim almakta olan asistanların sayısında dört kattan fazla (77'den 340'a) ve mezun edilen AH uzmanı sayısında ise beş katlık (72'den 360'a) bir artış olduğu ortaya çıkmaktadır.^[10] Bu durum anabilim dalı ve öğretim elemanı sayısındaki artışın yanı sıra anabilim dallarındaki asistan kadrolarının ve uzmanlık eğitimi programlarına ilginin artışıyla da ilişkili görünmektedir. Ancak ülkede yaklaşık 2500 civarında olan aile hekimliği uzmanı sayısı dikkate alındığında bunların çok az bir kısmının anabilim dalları tarafından yetiştirildiği gözden kaçırılmamalıdır. Bunun nedenleri arasında tıp fakültelerinde kadroların sınırlı oluşu ve bu nedenle yerleşik ve hizmet yoğunluğu olan tıp dallarına daha çok kadro verilmesi eğilimi önemli bir yer tutmaktadır. Diğer bir neden anabilim dallarının son

dokuz yılda bile tümünün uzmanlık eğitimi verecek kapasiteye ulaşamamış olmasıdır. Elbette tüm artışlara karşın akademisyen sayısı da halen yetersizdir.

Uzmanlık eğitimi programında eğitim süresinin yarısının aile hekimliği uygulama eğitimine ayrılması yönündeki yasal düzenlemeye karşın, bu eğitimin alt yapısı henüz hazır gözükmemektedir. Uzunca bir dönem tümüyle hastane rotasyonlarından oluşan AH uzmanlık eğitimi

Tablo 5. Aile hekimliği anabilim dallarının uzmanlık öğrencisi ve mezun ettikleri uzman sayıları

Anabilim Dalı	Uzmanlık Öğrencisi	Uzman
Adnan Menderes	16	15
Afyon Kocatepe	2	-
Akdeniz	9	11
Ankara	16	6
Atatürk	13	-
Başkent	11	12
Bezmialem Vakıf	1	2
Bülent Ecevit	4	7
Cumhuriyet	10	9
Çanakkale Onsekiz Mart	7	1
Çukurova	8	63
Dicle	5	10
Dokuz Eylül	31	15
Düzce	9	1
Erciyes	11	12
Fırat	3	2
Gaziosmanpaşa	1	-
Gülhane Askeri Tıp Akademisi	17	39
Harran	-	9
İnönü	5	-
Cerrahpaşa Tıp	-	2
Istanbul Tıp	8	12
Kafkas	2	-
Kahramanmaraş Sütçü İmam	10	-
Karadeniz Teknik	-	3
Kocaeli	1	10
Marmara	24	18
Mersin	4	4
Mustafa Kemal	3	1
Namik Kemal	1	-
Necmettin Erbakan Meram	12	1
Ondokuz Mayıs	20	9
Osmangazi	15	10
Pamukkale	15	-
Sakarya	1	0
Selçuk	10	1
Süleyman Demirel	1	8
Trakya	15	39
Turgut Özal	4	4
Uludağ	2	17
Yeditepe	-	1
Yıldırım Beyazıt	10	-
Yüzüncü Yıl	3	6
Toplam	340	360

süresinin yarısı 2010 yılında yapılan bir düzenlemeyle AH uygulama eğitimine ayrılmıştır. Ancak bazı yasal düzenlemeler yapılmış olmakla birlikte bütününe tamamlanamaması nedeniyle anabilim dallarının hala kendilerine ait aile sağlığı merkezleri bulunmamaktadır.^[21] Uzmanlık eğitimi programına sahip anabilim dalları, asistanlarına ve tıp öğrencilerine aile hekimliği uygulama eğitimini genellikle hastane ortamlarında yer alan AH polikliniklerinde vermektedirler. Hastane ve üniversite ortamlarındakilerin yanı sıra az sayıda toplum içinde poliklinikleri bulunsun da anabilim dallarındaki uygulama eğitimi hala zayıftır.

Aile hekimliğinin akademik gelişimi ile birinci basamak uygulama alanı arasındaki kopukluk, aile hekimliğinin ülkemizdeki gelişiminin temel bir dinamiğidir. Akademik aile hekimliğinin gelişimi uzun bir süre sahadan (sağlık ocakları, aile sağlığı merkezleri) kopuk gerçekleşmiştir. Bu bağlantının oluşturulmaması nedeniyle anabilim dalları kendi polikliniklerini kurarak birinci basamakla bütünleşmeye çalışmışlardır.^[12]

Ülkemizde hala eğitim aile sağlığı merkezlerinin oluşturulmamış olması aile hekimliği uygulamasının geliştirilmesi açısından da önemli bir kayıptır.^[22] Tüm dünyada sağlık hizmeti sunumundaki ve finansmanındaki değişiklikler, çoklu görevlerini yerine getirmede akademik tıp merkezlerini zorlamaktadır; bu durum akademik aile hekimliği bölümlerini de etkilemektedir. Yeni klinik taleplere uyum sağlama, yeni topluma dayalı eğitim girişimlerini örgütleme ve yönetme, öğretim üyesi sayısını artırma ve koruma, araştırma kapasitesini geliştirme ve parasal kısıntıların olduğu bir dönemde akademinin çoklu görevlerini yerine getirme, önümüzdeki dönem akademik aile hekimliği bölümlerini bekleyen başlıca yükümlülükler olarak tanımlanmaktadır.^[15] Üniversite AH eğitimcilerinin günlük BB uygulamasına girmesi ve uygulamadaki aile hekimlerinin eğitim ve araştırma gibi akademik etkinliklere katılması kuram ile uygulamayı birbirine bağlayabilir ve aile hekimliğinin akademik tıp için bir örnek oluşturmasını sağlayabilir.^[23]

Çalışmanın Güçlü Yanları ve Sınırlılıkları

Etkin anabilim dallarının tümüne ulaşılması, verilerin birincil kaynaklardan toplanması, akademik aile hekimliği bölümlerinin gelişim sürecine ilişkin veriler elde edilmesi ve 20 yılın ilk ve ikinci yarılarının karşılaştırılabilirliği çalışmanın güçlü yanları olarak sayılabilir. Öte yandan çalışmamızın bazı kısıtlılıkları da bulunmaktadır. Birincisi, çalışma yalnızca üniversitelerdeki anabilim dallarını hedeflemiştir; dolayısıyla uzmanlık eğitimi veren eğitim hastaneleri gibi akademik bazı merkezler çalışma kapsamı dışında kalmıştır. İkincisi her ne kadar ülke çapında sürekli mesleki gelişim etkinlikleri ulusal uzmanlık derneği ve diğer bazı kuruluşlar tarafından gerçekleştiriliyor olsa da anabi-

lim dallarının benzer etkinlikleri de araştırılabilirdi. Belki de en önemlisi çalışmanın anabilim dallarının araştırma etkinliklerini kapsamamış olmasıdır. Anabilim dallarının hızlı gelişimi, akademik kadrolardaki hareketlilik ve yerli tıp dizinlerinin yeterince kapsayıcı olmaması gibi nedenlerle araştırma ve yayın etkinliklerinin araştırılması ayrı bir çalışma konusu olarak düşünülmüştür. Son olarak akademik bilimsel aile hekimliği dergileri de çalışmanın kapsamı dışında kalmıştır. Sayıları giderek artan bu dergiler de ayrıca değerlendirilmeyi hak etmektedir.

Sonuç

Ülkemizde ilk anabilim dallarının üzerinden geçen 20 yıl içinde üniversitelerdeki akademik aile hekimliği bölümlerinin nicel ve nitel gelişimi, Avrupa'da birçok ülke ile kıyaslanabilir düzeydedir. Üniversitelerde aile hekimliği bölümleri ve aile hekimliği eğitimi ülkemizde oldukça gelişmiştir. Kuruluş sürecini tamamlamış tıp fakültelerinin neredeyse tamamında AH anabilim dalları bulunmaktadır ve aile hekimliği ana akım tıp disiplini içinde akademik ve bilimsel bir tıp disiplini olarak benimsenmiş durumdadır.

Mezuniyet öncesi tıp eğitimine giderek artan katkıları ve uzmanlık eğitimindeki ağırlığının giderek artmasına karşın anabilim dallarının birinci basamak aile hekimliği uygulaması ile bağları henüz istenen düzeyde değildir. Anabilim dallarının gelecek on yıldaki en önemli önceliği, akademik aile hekimliği uygulama merkezleri oluşturmak ve sahadaki aile hekimleriyle bağlarını güçlendirmek olacak gibi görünmektedir.

Ülkemizdeki akademik aile hekimliğinin tüm boyutlarıyla gelişimini değerlendirebilmek adına aile hekimliği araştırma ve yayın etkinliklerinin araştırılacağı yeni çalışmalara gereksinim vardır. Öte yandan aile hekimliğinin bilimsel gelişimi, uygulama temelli araştırma ağlarının oluşturulmasını gerektirmektedir.

Kaynaklar

1. Svab I, Siper K, Crebolder H. General practice teaching and basic medical education in Europe. *Eur J Gen Pract* 2001;7:112-4.
2. The new Leeuwenhorst Group. Changing aim of basic medical education. A view from general practice. Amsterdam: 1986.
3. Van Weel C, Crebolder HFJM. General practice and medical education: experience in the Netherlands. *Br J Gen Pract* 1993;43:490-1.
4. Glanville J, Kendrick T, McNally R, Campbell J, Hobbs FD. Research output on primary care in Australia, Canada, Germany, the Netherlands, the United Kingdom, and the United States: bibliometric analysis. *BMJ* 2011;342:d1028.
5. Hilton S, Carter YH. Academic careers in general practice and primary care. *Med Educ* 2000;34:910-5.
6. Krztoń-Królewiecka A, Švab I, Oleszczyk M, Seifert B, Smithson WH, Windak A. The development of academic family medicine in central and eastern Europe since 1990. *BMC Fam Pract* 2013;14:37.
7. Švab I, Pavlic DR, Radic S, Vainiomäki P. General practice east of Eden: an overview of general practice in Eastern Europe. *Croat Med J* 2004; 45:537-42.

8. Oleszczyk M, Švab I, Seifert B, Krztoń-Królewiecka A, Windak A. Family medicine in post-communist Europe needs a boost. Exploring the position of family medicine in healthcare systems of Central and Eastern Europe and Russia. *BMC Fam Pract* 2012;13:15-24
9. Ünlüoğlu İ. Aile hekimliği disiplininde akademik yükselmeler ve doçentlik sınavları. *Türk Aile Hek Derg* 2013;17:137-41.
10. Başak O, Saatçı E, Ceyhan G. Akademik aile hekimliği ve gelişme özellikleri: Türkiye deneyimi. *Türk Aile Hek Derg* 2005;9:174-82.
11. Yaman H, Kara İH. An evaluation of articles in international peer-reviewed publications in Turkish family medicine. *Med Sci Monit* 2007;13:SR24-27.
12. Başak O. Türkiye’de aile hekimliği uzmanlığı süreci ve sosyalleştirme. Füsün Sayek TTB Raporları / Kitapları – 2011: Türkiye’de Sosyalleştirmenin 50 Yılı içinde. Ankara: Türk Tabipleri Birliği Yayınları; 2012. s. 149-56.
13. <http://www.yok.gov.tr/web/guest/universitelerimiz>. 5 Haziran 2013 tarihinde erişilmiştir.
14. Bland CJ, Simpson D. Future faculty development in family medicine. *Fam Med* 1997;29:290-3.
15. Hueston WJ, Mainous AG, Bazell C, Connor MK. Challenges to academic family medicine in the current health care environment. *Fam Med* 2000;32:240-5.
16. Kochen MM, Himmel W. Academic careers in general practice: scientific requirements in Europe. *Eur J Gen Pract* 2000;6:62-5.
17. Howe A. Education in family medicine – Gains and dangers. *Croat Med J* 2004;45:533-6.
18. Leach DC, Batalden PB. Preparing the personal physician for practice (P4): redesigning family medicine residencies: New wine, new wineskins, learning, unlearning, and journey to authenticity. *J Am Board Fam Med* 2007;20:342-7.
19. General Medical Council: Tomorrow’s doctors. Recommendations on undergraduate medical education. London: General Medical Council; 1993.
20. Frey JJ. A murky future for academic primary care. *Br J Gen Pract* 2003;179-80.
21. Aile Hekimliği Uygulama Yönetmeliği, Sekizinci Bölüm: Eğitim Aile Sağlığı merkezleri ve Eğitim Aile Hekimliği Birimlerine ilişkin Usul ve Esaslar. 25.01.2013 tarih ve 28539 sayılı Resmî Gazete.
22. Başak O. Bir disiplin olarak aile hekimliğinin ülkemizdeki gelişimi. *Türk Aile Hek Derg* 2013;17:29-36.
23. Maaros HI. Family medicine as a model of transition from academic medicine to academic health care: Estonia’s experience. *Croat Med J* 2004;45:563-6.

Geliş tarihi: 29.01.2014

Kabul tarihi: 07.02.2014

Çevrimiçi yayın tarihi: 29.02.2014

Çıkar çakışması:

Çıkar çakışması bildirilmemiştir.

İletişim adresi:

Prof. Dr. Okay Başak

Adnan Menderes Üniversitesi Tıp Fakültesi

Aile Hekimliği Anabilim Dalı, Aydın

e-posta: okaybasak@yahoo.com